

Broedvogels van de Sallandse Heuvelrug (en Elsenermaat) in 2016

Michel Klemann

Sovon-rapport 2017/12

Broedvogels van de Sallandse Heuvelrug (en Elsenermaat) in 2016

Michel Klemann

Sovon-rapport 2017/12
Dit rapport is samengesteld in opdracht
van Staatsbosbeheer, Regio Oost

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2017

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer, Regio Oost

Illustratie omslag: Michel Klemann

Wijze van citeren: Klemann M. 2017. Broedvogels van de Sallandse Heuvelrug (en Elsenermaat) in 2016. Sovon-rapport 2017/12. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

ISSN: 2212-5027

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon en/of opdrachtgever.

Inhoud

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Gebiedsbeschrijving.....	4
3. werkwijze en omstandigheden in 2016.....	6
3.1. Veldwerk.....	6
3.2. Interpretatie.....	6
3.3. Foutenmarges.....	7
3.4. Weersomstandigheden.....	7
4. Resultaten Sallandse Heuvelrug.....	9
4.1. Soorten en aantallen.....	9
4.2. Vergelijking met voorgaande jaren.....	12
5. Broedvogels van de Elsenermaat.....	15
5.1. Inleiding en gebiedsbeschrijving.....	15
5.2. Werkwijze en omstandigheden in 2016.....	16
5.3. Interpretatie.....	16
5.4. Weersomstandigheden.....	16
5.5. Resultaten.....	17
5.5.1. Soorten en aantallen.....	17
5.5.2. Vergelijking aantallen 1988 - 2016.....	18
Literatuur.....	20

Samenvatting

Na eerdere grootschalige broedvogelinventarisaties in 1992 (Klemann 1993), 1999 (van Manen 1999) en 2008 (van Manen 2008) zijn in 2016 opnieuw de bosgebieden op de Sallandse Heuvelrug in beheer bij Staatsbosbeheer geïnventariseerd op broedvogels. Het geïnventariseerde deel heeft een oppervlak van 1627 ha. Er werden vijf inventarisatierondes uitgevoerd in de periode april tot en met juni. Totaal is 229 uur besteed aan veldwerk wat neerkomt op 8,4 minuten per hectare (tabel 1).

In het gebied werden 64 soorten broedvogels vastgesteld waarvan er 55 werden gekarteerd (tabel 3). In totaal zijn zeven Rode Lijst-soorten (Van Beusekom et al. 2005) vastgesteld: Koekoek, Ransuil, Nachtzwaluw, Groene Specht, Raaf, Matkop en Grauwe Vliegenvanger.

Bezoekerscentrum.

1. Inleiding

Voor de evaluatie van het beheer in bosgebieden en natuurterreinen natuurgebieden voert Sovon in opdracht van terreinbeheerders jaarlijks vele grootschalige broedvogelkarteringen uit.

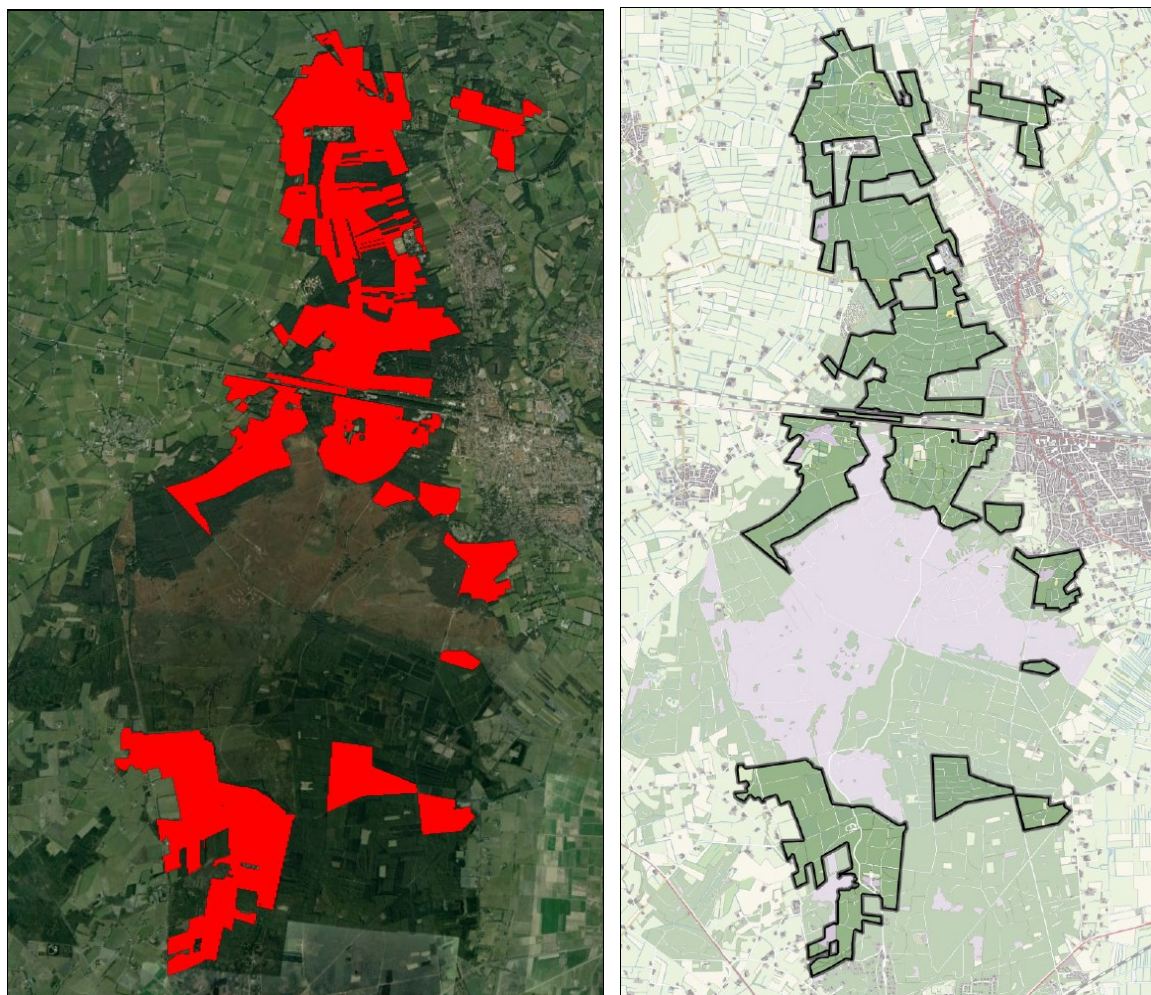
In het voorjaar van 2016 zijn de bossen van de Sallandse Heuvelrug, in beheer bij Staatsbosbeheer, geïntervieweerd op broedvogels. Het veldwerk werd gedaan door Michel Klemann. Het aangrenzende bosgebied van de Noetselerberg is in 2016 eveneens geïntervieweerd op dezelfde groep broedvogels. Van deze inventarisatie wordt verslag gedaan in Broedvogels van de Noetselerberg in 2016 (Klemann 2016).

Jonge Boommarter; Twillaar 19 juni 2016.

2. Gebiedsbeschrijving

De bosgebieden van Staatsbosbeheer is onderdeel van een veel groter boscomplex op de Sallandse Heuvelrug. Het Nationaal Park ten zuiden van de spoorbaan Raalte-Nijverdal beslaat inclusief de heideterreinen ongeveer 35 km², maar ook ten noorden daarvan liggen uitgebreide boscomplexen met een oppervlak van grofweg 15 km².

Figuur 1: opdrachtgebied in rood 1450 ha en rechts het gekarteerde gebied.

Het inventarisatiegebied bestond uit tientallen snippers bos met een totaaloppervlak van 1450 ha. De bosgebieden zijn geïnventariseerd door ondergetekende. De heidevelden zijn in 2016 geteld door vrijwilligers. Tusseliggende stroken bos, wegen, erven en anderszins, niet in eigendom van SBB vielen buiten de officiële begrenzing. Deze tusseliggende strookjes en gaten in het gebied zijn tijdens het inventarisatiewerk wel meegenomen waardoor het totaal getelde oppervlak uitkwam op 1627 ha.

De Sallandse heuvelrug wordt vele malen, oost-wet doorsneden door asfaltwegen. De N35 is daarvan de drukste weg en loopt parallel aan de spoorbaan Raalte Nijverdal. Sinds een aantal jaren zijn het noordelijke en zuidelijke deel van de heuvelrug weer met elkaar verbonden via het ecoduct Twillaar. De verbinding maakt het voor grondieren mogelijk om over de N35, en een paar honderd meter verder, onder het spoor door te komen. De sporen van vossen, marters, dassen, en de aanwezigheid van meerdere hagedissen toonden aan dat het systeem goed werkt.

De belangrijkste noord-zuidweg door het gebied is de Nijverdalsebergweg – Holter Bergweg; in de volksmond Toeristenweg genoemd. Deze weg loopt vanaf de N35 dwars door de bosgebieden en heide naar Holten en was soms onvoorstelbaar druk met auto's, bussen, motoren en groepen racefietsers. De weg is bron van verkeersslachtoffers. Behalve vogels en zoogdieren, die veelal snel verdwijnen door predatoren, werden 18 van de 22 door mij gevonden dode hazelwormen op de toeristenweg gevonden, maar ook zandhagedissen en levendbarende hagedissen tref je daar zeer regelmatig aan.

Naast de N35 en de Toeristenweg, doorsnijden nog vele andere asfaltwegen de bosgebieden. Er is een dicht netwerk aan brede bospaden, wandelpaden, fietspaden en recent zijn op de Sallandse Heuvelrug twee nieuwe MTB-routes aangelegd; MTB-Route Hellendoorn ten noorden van de N35 met een lengte van 17,5 km en de MTB-Route Holten ten zuiden van de N35 van 29,4 km. Houtproductie en recreatie zijn de belangrijkste functies van het gebied.

Ecoduct Twilhaar over de N35 op 20 maart 2016.

De getelde bosgebieden bestaan voor grofweg 50% uit uit grove dennenbossen en grote oppervlakten met Douglas en Japanse lariks. Loofhout in de vorm van oude eiken en beuken zijn voornamelijk te vinden langs (oude) wegen en paden, berken vooral als mengsoort in de houtpercelen. De bossen worden grotendeels als houtproductiebos beheerd. Het wegslepen van de stapels gezaagd hout ging het hele broedseizoen door en ook werd op een paar plaatsen gedurende het broedseizoen hout geoogst.

Parende Hazelwormen, Twilhaar 12 mei 2016.

3. werkwijze en omstandigheden in 2016

Bij het verzamelen van broedvogelgegevens waren de volgende aspecten van belang:

- verspreiding en aantal territoria van de broedvogelsoorten
- aantalsontwikkeling van de broedvogelsoorten

3.1. Veldwerk

Vanwege de eerder genoemde fragmentatie van het te tellen gebied van 1450 ha, is uiteindelijk 1627 ha geteld op broedvogels. Door te schuiven met werkdagen is de inventarisatie grotendeels met goed weer uitgevoerd. In grote lijnen is de uitgebreide territoriumkartering toegepast, zoals beschreven in Van Dijk & Boele 2011. Bij de kartering lag de nadruk op de soorten van de SNL-lijst, plus aanvullende soorten van BMP-B.

Er werden vijf inventarisatieronden uitgevoerd in de periode april-juni (tabel 1). In totaal is 229 uur besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 8,4 minuten per hectare. Veldbezoeken begonnen rond zonsopgang en duurden tot in de middag. De af te leggen route fietsend of te voet werd aangepast aan de terreingesteldheid, de tijd van de dag en de weersomstandigheden. Territoria werden voornamelijk vastgesteld aan de hand van zingende of baltsende vogels. In geval van zeldzame soorten en soorten met grote, overlappende territoria of leefgebieden, werd geprobeerd een zo hoog mogelijke (nest-indicatieve) broedcode te verzamelen en de nestplaats zo nauwkeurig mogelijk te lokaliseren. Dit om te voorkomen dat niet-broedvogels werden meegeteld en om over- of ondertelling van moeilijk karteerbare soorten te voorkomen. Tijdens de inventarisatie lag de focus op het verzamelen van uitsluitende waarnemingen, d.w.z. waarnemingen van tegelijkertijd zingende of baltsende individuen. De omvang van de bospercelen maakten het noodzakelijk deze percelen regelmatig te doorkruisen.

Voorbeeld veldkaart 4 mei 2016.

3.2. Interpretatie

Als uitvalsbasis werd camping Twillaar gebruikt. In het veld werden de waarnemingen, voorzien van broedcode, ingetekend op veldkaarten. Later werden deze gedigitaliseerd en ingevoerd in het autoclusterprogramma van Sovon. Clustering van waarnemingen tot territoria gebeurde op basis van de criteria zoals beschreven in van Dijk & Boele (2011), maar met een lichte aanpassing vanwege het geringe aantal bezoeken (vijf i.p.v. acht).

De exacte clustercriteria zijn terug te vinden op de verspreidingskaarten. Nestvondsten of nest indicatieve waarnemingen telden in alle gevallen mee. De stippen op de verspreidingskaarten zijn de locaties van waarnemingen met de hoogste broedcode of anders de laatste meetellende waarneming binnen de geïnterpreteerde territoria.

Tabel 1. Inventarisatietijden 2016.

Datum	Begin	Eind	Minuten	Datum	Begin	Eind	Minuten
22-3-2016	09:05	15:05	360	12-5-2016	03:50	12:50	540
23-3-2016	09:30	14:55	325	13-5-2016	03:20	08:30	310
24-3-2016	10:30	15:30	300	18-5-2016	06:00	14:00	480
29-3-2016	10:00	15:15	315	19-5-2016	02:30	05:00	150
30-3-2016	07:50	13:10	320	19-5-2016	05:00	13:00	480
1-4-2016	10:50	16:00	310	20-5-2016	05:30	09:45	255
6-4-2016	12:00	14:00	120	25-5-2016	12:05	15:10	185
11-4-2016	13:15	16:45	210	26-5-2016	02:30	04:45	135
12-4-2016	08:00	15:55	475	28-5-2016	02:15	04:30	135
13-4-2016	06:45	14:50	485	28-5-2016	04:30	10:00	330
14-4-2016	06:15	14:15	480	7-6-2016	03:00	12:30	570
19-4-2016	06:45	16:45	570	8-6-2016	10:45	13:45	180
21-4-2016	07:35	10:50	195	10-6-2016	03:15	10:55	460
22-4-2016	10:55	15:10	255	18-6-2016	03:15	10:35	440
2-5-2016	14:15	15:40	75	19-6-2016	04:00	10:00	360
3-5-2016	07:10	16:45	575	20-6-2016	03:15	09:50	395
4-5-2016	05:40	15:30	590	21-6-2016	09:10	12:30	200
5-5-2016	06:35	13:40	425	22-6-2016	06:15	09:30	195
6-5-2016	05:20	12:45	415	23-6-2016	11:30	13:00	90
10-5-2016	14:30	18:15	225	25-6-2016	03:15	10:45	450
11-5-2016	06:30	12:50	380				

3.3. Foutenmarges

Vanwege de late start (half april) zijn vroege vogelsoorten onderteld. Dit heeft vermoedelijk plaats gevonden bij de volgende soorten: Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Glanskop, Heggenmus. Late soorten waarvoor meerdere waarnemingen nodig zijn om een territorium te honoreren (Wespendief, Boomvalk) zijn mogelijk onderteld.

3.4. Weersomstandigheden

Na een uitzonderlijk zachte (de derde in successie), zeer zonnige en qua neerslag gemiddelde winter met een gemiddelde temperatuur van 6,4 °C was maart vrij koud, zonnig en aan de droge kant. Er waren qua weersomstandigheden nauwelijks regionale verschillen en na een wisselvallige start met regelmatig nachtvorst werd het weer vanaf 10 maart bepaald door een noordelijke (koude) stroming. De laatste dagen van maart liep de temperatuur op, maar werd het wisselvallig met af en toe flink wat wind. Met gemiddeld over het land 54 mm neerslag tegen 68 mm normaal was de maand aan de droge kant. Vrijwel alle neerslag viel echter aan het begin en einde van de maand. En De meeste neerslag viel langs de westkust, het zuidoosten was het droogst. De tweede decade van maart was het zonnigst, waarbij 's ochtends vaak mist of nevel ontstond.

April was vrij koud, nat met iets meer zon dan normaal. De gemiddelde temperatuur viel uiteindelijk zelfs lager uit dan december 2015. In de eerste helft van de maand waren de temperaturen onder invloed van zuidelijke stromingen normaal, terwijl de tweede helft van de maand onder invloed van noordelijke stromingen koud uitpakte. In de tweede helft van de maand was er vooral in het oosten nog regelmatig vorst aan de grond. Met gemiddeld over het land 195 zonuren tegen normaal 178 was april zonniger dan normaal. Het zonnigst was het in het noordwesten, het minst zonnig was het in het zuidoosten. In Zeeland en de Achterhoek was het relatief droog, de meeste neerslag viel in een strook van zuidwest naar noordoost over het land. In de laatste week van de maand vielen er talrijke buien, plaatselijk met hagel en op de 26e lag er in het noordoosten en in Zuid-Limburg zelfs sneeuw.

Mei was zeer warm, vrij zonnig en vrijwel normale hoeveelheid neerslag en was een maand met een opvallende variatie qua temperatuur en weer. Na een koele start werd vanaf de 4e oostelijke lucht aangevoerd en stegen de temperaturen regionaal tussen 6 en 12 mei tot een zomers warme 25°C, waarbij het 's nachts opmerkelijk warm bleef. Daarna kende de temperatuur opvallende pieken en

dalen (24 mei slechts 11°C). De maand eindigde warm. De eerste helft van de maand verliep zeer zonnig, de tweede helft was juist somber.

Door de vaak buiige regen waren de regionale verschillen in neerslag groot. In Friesland was het uitgesproken droog (maandsom 30mm neerslag), terwijl elders tot 120mm neerslag gemeten werd.

Juni was gemiddeld over het land zeer nat, somber en warm, waarbij talrijke buien in het zuidoosten zorgden voor neerslagrecords. In het noorden van het land was de neerslagsom normaal.

De eerste decade waren er landelijk grote weersverschillen. In grote delen van het land was het vaak droog en zonnig weer, terwijl in het zuidoosten in de middag zware onweersbuien ontstonden die op meerdere dagen plaatselijk meer dan 50 mm neerslag brachten. De rest van de maand bepaalden lagedrukgebieden het weer, waarbij in grote delen van het land dagelijks (veel) regen viel. Vanaf de 22ste werd het kortdurend zeer warm. De warmte resulteerde in zware onweersbuien op de 23e, met wederom in het zuidoosten overlast, ditmaal door grote hagelstenen. De gemiddelde temperatuur lag ruim een graad boven normaal, waarbij de temperatuur langs de kust gemiddeld was en in het binnenland warmer dan normaal.

Juli was vrij warm, vrij droog en aan de zonnige kant, met een zomerse periode na het midden van de maand. Het eerste deel van de maand verliep wisselvallig met temperaturen beneden het langjarig gemiddelde, daarna liep de temperatuur op tot de eerste tropische dag op 20 juli (>32°C). Deze warme periode hield aan tot de 25e. Met landelijk gemiddeld 52 mm was juli een vrij droge maand. De neerslag viel, net als in juni, vooral uit stevige, lokale buien, zodat er regionaal wederom grote verschillen waren. Langs de kust en in noordelijk Limburg viel lokaal <25 mm neerslag, terwijl in het noorden plaatselijk circa 100 mm viel.

Tabel 2. Enkele weersvariabelen (gemiddelde temperatuur, aantal zonuren per maand en hoeveelheid neerslag) in de periode april-juni, op basis van gegevens van het KNMI, station De Bilt. Ref staat voor (langjarig gemiddelde 1981-2010).

Maand	Temperatuur (°C)		Zonuren		Neerslag (mm)	
	2016	Ref	2016	Ref	2016	Ref
Maart	5,4	6,2	148	125	54	68
April	8,7	9,2	195	178	62	44
Mei	14,5	13,1	232	213	54	61
Juni	16,8	15,6	163	201	118	68
Juli	18,4	17,9	223	211	52	78

De MTB-Route Hellendoorn heeft een lengte van 17,5 km. 23 maart 2016.

4. Resultaten Sallandse Heuvelrug

4.1. Soorten en aantallen

In totaal werden 64 verschillende soorten broedvogels vastgesteld in het onderzoeksgebied. Negen van de algemene broedvogelsoorten zijn niet geteld. Het betreft Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees, Vink en Gaai. In totaal zijn zeven Rode Lijst-soorten (Van Beusekom et al. 2005) vastgesteld. Te weten: Koekoek, Ransuil, Nachtzwaluw, Groene Specht, Raaf, Matkop en Grauwe Vliegenvanger.

Tabel 3. Aantallen en dichtheden van broedvogels in SBB-bosgebieden op de Sallandse Heuvelrug (1627 ha.) in 2016. RL=Rode Lijst-status, KW=kwetsbaar, GE=gevoelig.

Soort	N	N/100 ha	RL	Soort	N	N/100 ha	RL
Grauwe Gans	2	0,1		Matkop	49	3,0	GE
Nijlgans	1	0,1		Glanskop	42	2,6	
Wilde Eend	4	0,2		Boomleeuwerik	13	0,8	
Havik	7	0,4		Staartmees	48	3,0	
Sperwer	3	0,2		Fluiter	13	0,8	
Buizerd	12	0,7		Grasmus	2	0,1	
Waterhoen	1	0,1		Tuinfluiter	6	0,4	
Meerkoet	2	0,1		Zwartkop	378	23,2	
Houtsnip	23	1,4		Boomklever	73	4,5	
Holenduif	6	0,4		Boomkruiper	233	14,3	
Houtduif	260	16,0		Spreeuw	26	1,6	
Turkse Tortel	1	0,1		Zanglijster	145	8,9	
Koekoek	2	0,1	KW	Grote Lijster	39	2,4	
Bosuil	22	1,4		Grauwe Vliegenvanger	45	2,8	GE
Ransuil	1	0,1	KW	Gekraagde Roodstaart	84	5,2	
Nachtzwaluw	12	0,7	KW	Roodborsttapuit	2	0,1	
Groene Specht	5	0,3	KW	Bonte Vliegenvanger	69	4,2	
Zwarte Specht	11	0,7		Heggenmus	30	1,8	
Grote Bonte Specht	91	5,6		Witte Kwikstaart	2	0,1	
Middelste Bonte Specht	1	0,1		Boompieper	54	3,3	
Kleine Bonte Specht	12	0,7		Groenling	15	0,9	
Kauw	2	0,1		Putter	5	0,3	
Zwarte Kraai	28	1,7		Sijs	3	0,2	
Raaf	2	0,1	GE	Kruisbek	6	0,4	
Goudhaan	241	14,8		Goudvink	34	2,1	
Vuurgoudhaan	44	2,7		Appelvink	67	4,1	
Kuifmees	148	9,1		Geelgors	4	0,2	
Zwarte Mees	142	8,7					

Roofvogels

Met de roofvogels op de Sallandse Heuvelrug lijkt het niet zo goed te gaan. Alleen de Havik met 8 territoria lijkt stabiel te zijn. Wespandief en Boomvalk werden niet meer vastgesteld. Sperwer met 3 territoria en Buizerd 12 territoria zijn in aantal en verspreiding beide in korte tijd ongeveer gehalveerd.

Duiven

Houtduiven hoefden in eerste instantie niet meegeteld te worden, maar vanwege de afname van deze soort in veel Nederlandse bossen heb ik ze toch maar meegenomen. Toekomstige inventarisaties kunnen uitwijzen hoe de verdere ontwikkeling van deze soort is. Zoals verwacht zijn Houtduif en Holenduif beide in dichtheid afgenomen. Een soort als de Zomertortel werd al niet meer verwacht en werd ook niet één keer meer waargenomen.

Nachtvogels (Houtsnip, Bosuil, Ransuil en Nachtzwaluw)

Houtsnippen (23 territoria) werden in alle bosgebieden aangetroffen en populatie lijkt redelijk stabiel ten opzichte van 2008 (Van Manen 2008). Ransuilen werden op verschillende nachten gehoord nabij

camping Twillaar. Zonder de vele nachten die ik daar in de tent heb doorgebracht, was dit enige territorium waarschijnlijk door de mazen geglipt. Jongen werden overigens nooit gehoord. Daarentegen was de Bosuil wel een algemene broedvogel. Nestconcurrentie door andere holenbroeders als Kauw en Holenduif is er ook niet meer en er leek ook meer dan voldoende voedsel te zijn in de vorm van muizen. Blijkbaar is de Bosuil goed in staat om zich tegen potentiële predatoren als havik en Boommarter te “verdedigen”.

Het aantal Nachtzwaluwen was opmerkelijk. De heidevelden waar Nachtzwaluwen zich ophouden hoefde ik niet te inventariseren, maar het zat er helemaal vol mee. In de ochtendschemering kon je op de centrale heidevelden er zoveel horen dat onderscheid maken tussen individuen daar moeilijk werd. Verrassend waren de 10 territoria nabij Hellendoorn. In 2008 werd daar één territorium vastgesteld. Nu zaten er daar minimaal tien verspreid op en rond het heideterreintje en op de grote aangrenzende kapvlaktes. Gezien de dichtheid en het grote aantal kapvlaktes, kunnen er territoria gemist zijn. De periode van schemering per dag dat er geroepen wordt is kort en je kan niet overal tegelijk zijn. De meikever is waarschijnlijk een belangrijke voedselbron en in 2016 een zeer algemene soort op de Sallandse Heuvelrug.

Koningsbelten, Nachtzwaluw, 13 mei 2016; 04:00 uur.

Spechten

Vijf soorten spechten bewonen de bossen van Sallandse Heuvelrug.

De Middelste Bonte Specht is met één territorium de zeldzaamste. Een nest met jongen werd aangetroffen in een berk nabij Twillaar. De Groene Specht lijkt enigszins in de min te zitten maar dat is een landelijk beeld van Groene Spechten op de zandgronden. Aantallen en verspreiding van Zwarte Specht en Kleine- & Kleine Bonte Spechten lijken een lichte afname te vertonen. Opvallend is de dichtheid van Grote Bonte Spechten in het bosgebied van de Noetselerberg. Die is daar met 12,6 terr./100 ha tweemaal zo hoog als 5,6 terr./100 ha in de bossen in beheer bij Staatsbosbeheer (Klemann 2016).

Boswerkzaamheden gingen in het broedseizoen gewoon door, Hofstedekampweg 7 juni 2016

Kraaien

Van de “kraaien” is alleen de Gaai niet geteld, maar die is bossen wel overall aanwezig. Eksters ontbraken volledig en de Kauw is ronduit zeldzaam; vrijwel als broedvogel verdwenen. In 2008 waren in hetzelfde gebied nog enkele tientallen broedparen aanwezig. Broedgelegenheid voor de kauw is er voldoende. Het steeds meer verdwijnen van de kauw uit bosgebieden is meer en meer een landelijk beeld. Mogelijk is (nest)predatie een van de oorzaken van deze verhuizing (Havik en Boommarter), maar ook het vinden van voedsel in de intensief gebruikte agrarische gebieden is een steeds groter probleem.

Zwarte Kraaien houden nog wel stand in lage dichtheden en dan met name aan de randen van het bos. Daar foerageren ze in de open, agrarische gebieden terwijl ze de bossen als broedgebied benutten.

Raven beginnen vroeg in het seizoen met broeden en in de bossen is het veelal moeilijk om de nesten te vinden. Bij Hellendoorn werd een nest met jongen gevonden en een tweede paar bevond zich in de omgeving van Twillaar, ten noorden en ten zuiden van de N35. Een nest werd niet gevonden, maar er zijn bij dit paar wel jongen uitgevlogen.

Raven vliegen grote afstanden, wat het vinden van nestvondsten kan bemoeilijken en dat is zeker het geval wanneer je constant in het bos rondloopt en weinig zicht hebt op de vliegbewegingen.

Op de hele Sallandse Heuvelrug broeden tegenwoordig verschillende paren. In 2016 ging het al om minimaal vijf paren en met landelijk een 125 broedparen is de Sallandse Heuvelrug een standvastig bolwerkje geworden van deze spectaculaire vogel.

Mezen

De mezenfamilie is met zeven soorten goed vertegenwoordigd. Kool- en Pimpelmezen zijn niet geteld, algemeen, en hebben net als de andere soorten een ruime verspreiding.

Matkop en Glanskop kwamen beide redelijk verdeeld door het terrein voor. De Matkop is een soort die landelijk hard achteruit gaat maar hier nog redelijk stand houdt. Glanskoppen zijn mogelijk onderteld. Deze soort begint al heel vroeg in het seizoen (februari en maart) met territoriale activiteiten en aangezien mijn eerste ronde pas eind maart begon heb ik de indruk hier wel wat territoria van gemist te hebben. De typische naaldhoutmezen als de Zwarte Mees (142 territoria) en de Kuifmees (148 territoria) hebben ook een ruime verspreiding.

Zangers

Van de zangers zijn Fitis en Tjiftjaf niet geteld. Beide soorten zijn redelijk algemeen in de bossen. De Fluits met 13 territoria werd vooral aangetroffen in het centrale deel ten noorden en zuiden van de N35. De tuinfluits houdt van vochtig dicht struweel. Op de Heuvelrug is het veelal te droog en de struwelen veelal niet dicht genoeg. Je komt er daarom ook maar weinig tegen. De enige zes territoria

bevonden zich aan de randen van de bosgebieden waar de bossen grenzen aan het agrarisch gebied. De Zwartkop met 378 territoria is één van de meest algemeenste broedvogels van de bosgebieden. Goudhaantjes zijn net als Kuifmees en Zwarte Mees typische broedvogels van naaldhout en dat is er voldoende. Met 23,2 territoria per 100 ha is het Goudhaantje een algemene soort. Het Vuurgoudhaantje wil ook graag naaldhout, maar dan wel gecombineerd met loofhout. De natuurlijke opslag in de bossen zorgt voor gevarieerdheid. Op veel plaatsen staan loofhout en naaldbomen van verschillende leeftijden en hoogtes naast en door elkaar; met 44 territoria (2,76 per 100 ha) was de soort verrassend algemeen en de aantallen zitten duidelijk in de lift.

Raaf, Twillaar 8 juni 2016

Vinken

De Vink behoort tot één van de algemeenste broedvogels in het bos maar is niet geteld. Naast de gewone Vink komen nog zes andere soorten vinken tot broeden; in volgorde van talrijkheid: Appelvink (67 territoria), Goudvink (34 territoria), Groenling (15), Kruisbek (6), Putter (5) en Sijs (3). De dichtheden van Appelvink, Groenling en Putter zijn momenteel opvallend hoger dan 20 jaar geleden. Daarentegen lijken de aantallen Goudvinken aan weinig veranderingen onderhevig. Misschien is dat nog wel het opvallendst in een veranderd boslandschap.

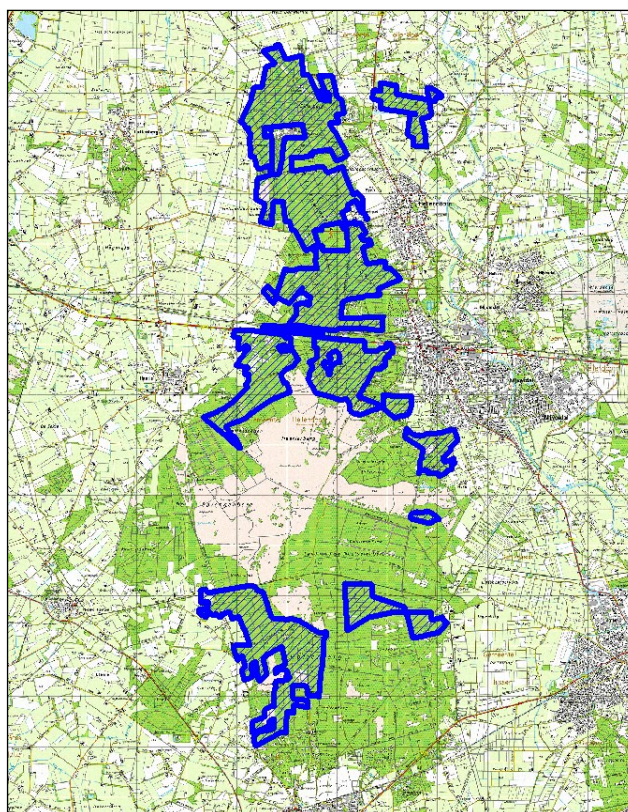
4.2. Vergelijking met voorgaande jaren

De afgelopen 25 jaar zijn er op te terreinen van Staatsbosbeheer op de Sallandse Heuvelrug acht grootschalige broedvogelinventarisaties uitgevoerd. Het getelde oppervlak varieerde tussen 533 ha in 2001 tot 3226 ha in 2008 (tabel 4). Daarmee verschilde ook de begrenzing van het inventarisatiegebied. Om aantalsvergelijking mogelijk te maken zijn de jaren met de meeste overlap met elkaar vergeleken. Het gaat om de jaren 1999, 2008 en 2016. Het overeenkomstige getelde gebied heeft een oppervlak van 1600 ha (figuur 2).

Tabel 4. Jaar en geteld oppervlak grootschalige karteringen.

Jaar	Opp. (ha)
1992	1600
1996	860
1997	1330
1998	1240
1999	3141
2001	533
2008	3226
2016	1627

Figuur 2: gebiedsbegrenzing aantalsvergelijking 1999, 2008 en 2016

In 2016 werden binnen de begrenzing van het overlapgebied zes soorten voor het eerst als broedvogel vastgesteld; Grauwe Gans, Waterhoen, Koekoek, Middelste Bonte Specht, Grasmus en Raaf.

Acht soorten die in 1999 of 2008 als broedvogel werden vastgesteld zijn in 2016 niet aangetroffen: Kuifeend, Wespendif, Zomertortel, Ijsvogel, Sprinkhaanzanger, Spotvogel, Wielewaal en Kneu.

Negentien soorten vertoonden in de periode 1999-2016 een toename: Wilde Eend, Havik, Meerkoet, Houtsnip, Turkse Tortel, Bosuil, Nachtzwaluw, Boomleeuwerik, Witte Kwikstaart, Heggenmus, Roodborsttapuit, Vuurgoudhaan, Bonte Vliegenvanger, Matkop, Boomkruiper, Groenling, Putter, Sijs en Appelvink.

Vijf soorten vertoonden iedere inventarsiatie afnemende aantallen; Sperwer, Holenduif, Zomertortel, Kauw en Kneu.

Bij de soorten met schommelende aantallen werden ten opzichte van 2008 in 2016 veel territoria gevonden van: Gekraagde Roodstaart, Fluiter, Grauwe Vliegenvanger.

Bij de soorten met schommelende aantallen werden ten opzichte van 2008 in 2016 weinig territoria gevonden van: Buizerd, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Boomklever, Kruisbek, Geelgors.

Van acht soorten zijn alleen de broedvogelaantallen uit 2008 en 2016 met elkaar te vergelijken. Twee daarvan vertonen een afname: Staartmees (-19%) en Spreeuw (-64%). Zes soorten vertonen een toename: Houtduif (+5%), Tuinfluiter (+20%), Zanglijster (+90%), Zwartkop (+105%), Zwarte Kraai (+108%) en Grote Lijster (+117%).

Van acht algemene broedvogelsoorten zijn geen broedvogelaantallen bekend: Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Pimpelmees, Koolmees en Vink.

Van drie algemene soorten zijn maar van één jaar broedvogelaantallen bekend: Goudhaan (2016), Zwarte Mees (2016) en Gaai (2008).

Acht soorten vertonen in de drie verschillende jaren licht schommelende aantallen: Nijlgans, Ransuil, Zwarte Specht, Kleine Bonte Specht, Boompieper, Glanskop, Kuifmees en Goudvink.

Tabel 5. Aantalsvergelijking broedvogels 1999, 2008 en 2016

Soort	1999	2008	2016	Soort	1999	2008	2016
Grauwe Gans	-	-	2	Sprinkhaanzanger	-	1	-
Nijlgans	-	2	1	Spotvogel	-	1	-
Wilde Eend	-	2	4	Grasmus	-	-	2
Kuifeend	1	-	-	Tuinfluitier	+	5	6
Wespendief	2	2	-	Zwartkop	+	181	371
Havik	6	7	7	Tjiftjaf	+	+	+
Sperwer	9	8	3	Fitis	+	+	+
Buizerd	12	24	12	Fluiter	16	3	12
Waterhoen	-	-	1	Goudhaan	+	+	240
Meerkoet	1	2	2	Vuurgoudhaan	13	18	44
Houtsnip	5	11	23	Grauwe Vliegenvanger	14	12	43
Holenduif	15	14	5	Bonte Vliegenvanger	19	47	67
Houtduif	+	245	256	Staartmees	+	57	46
Turkse Tortel	-	1	1	Glanskop	15	56	41
Zomertortel	3	1	-	Matkop	17	45	49
Koekoek	-	-	2	Kuifmees	135	166	148
Bosuil	14	16	20	Pimpelmees	+	+	+
Ransuil	2	3	1	Koolmees	+	+	+
Nachtzwaluw	1	3	12	Zwarte Mees	+	+	142
Ijsvogel	-	1	-	Boomklever	30	130	72
Groene Specht	9	14	5	Boomkruiper	94	104	230
Zwarte Specht	12	9	11	Wielewaal	-	1	-
Grote Bonte Specht	54	125	91	Gaai	+	20	+
Middelste Bonte Specht	-	-	1	Kauw	34	33	2
Kleine Bonte Specht	6	13	11	Zwarte Kraai	+	13	27
Boomleeuwerik	1	1	13	Raaf	-	-	2
Boompieper	34	56	51	Vink	+	+	+
Winterkoning	+	+	+	Spreeuw	+	67	24
Witte Kwikstaart	-	1	1	Groenling	-	5	15
Roodborst	+	+	+	Putter	-	1	5
Heggenmus	5	24	30	Sijs	-	1	3
Gekraagde Roodstaart	54	40	83	Kneu	3	1	-
Merel	+	+	+	Kruisbek	-	23	6
Roodborsttapuit	-	1	2	Goudvink	16	36	34
Zanglijster	+	78	143	Appelvink	10	39	67
Grote Lijster	+	17	37	Geelgors	4	8	4

5. Broedvogels van de Elsenermaat

5.1. Inleiding en gebiedsbeschrijving

In 1988 heb ik bij toeval de Elsenermaat op broedvogels geïnventariseerd (Klemann 1990). De inventarisatie was onderdeel van de toentertijd uitgevoerde broedvogelinventarisatie van het landinrichtingsgebied “Rijssen”. De Elsenermaat bestond toen nog uit een strakke afwatering in het agrarisch gebied met aan beide kanten voornamelijk graslanden.

Figuur 3: Ligging en begrenzing Elsenermaat.

De Elsenermaat en strook grond langs de afwatering is opnieuw ingericht en in beheer bij Staatsbosbeheer. In 2016 is het gebied tussen de N347 en N350 geïnventariseerd op broedvogels. De Elsenermaat is een belangrijke afwatering van het lage deel tussen de bosgebieden ten zuiden van Rijssen en de Sallandse Heuvelrug. Voorheen was deze waterafvoer strak ingericht; recent veranderd in een meer natuurlijk ingerichte laaglandbeek die deels de scheiding vormt tussen Rijssen in het oosten en het agrarische gebied ten westen daarvan.

Het geïnventariseerde deel heeft een oppervlak van 43 ha en van noord naar zuid een lengte van 4,2 kilometer. En bestaat uit een ondiepe slingerende waterafvoer die zich een weg baant door de grotendeels natuurlijke vegetatie die daar na de vergraving van de maat spontaan is opgeslagen. Op de brede stukken zijn liggen een paar poelen en ter hoogte van Bedrijventerrein De Mors een parallelle afwatering.

Delen van het terrein worden begraasd met paarden en koeien; anders delen jaarlijks gemaaid of mogen begroeien met bomenopslag; veelal els.

Voordat dit gebied als zodanig werd ingericht was er aan broedvogels nog maar bar weinig te vinden. Nu zit het vol met soorten die al decennia in het agrarische gebied ontbraken of

ronduit zeldzaam waren. In het gebied zijn alle broedvogels gekarteerd. Er werden 38 soorten vastgesteld. In totaal zijn drie Rode Lijst-soorten (Van Beusekom et al. 2005) vastgesteld: Tureluur, Spotvogel en Kneu.

Elsenermaat, gelegen in een intensief landbouwgebied; 1 april 2016

5.2. Werkwijze en omstandigheden in 2016

De Elsenermaat is vrij toegankelijk maar er zijn geen wandel of fietspaden in het gebied. Ter hoogte van Rijssen kun je wel met de fiets erlangs. De broedvogelinventarisaties zijn lopend uitgevoerd. Alle broedvogelsoorten zijn geteld.

Er werden vijf inventarisatierondes uitgevoerd in de periode april tot en met juni. Totaal is 6 uur 45 minuten besteed aan veldwerk wat neerkomt op 15 minuten per hectare (tabel 6).

Tabel 6 Inventarisatietijden Elsenermaat 2016.

Datum	Begin	Eind	Minuten
1-4-2016	08:35	10:20	105
22-4-2016	06:40	09:45	185
13-5-2016	08:55	11:05	130
6-6-2016	12:00	14:00	120
22-6-2016	10:00	11:45	105

5.3. Interpretatie

Veldwaarnemingen zijn op veldkaarten ingetekend en voorzien van broedcode. Later zijn deze waarnemingen gedigitaliseerd en ingevoerd in het autoclusterprogramma van Sovon. Clustering van waarnemingen tot territoria gebeurde op basis van de criteria zoals beschreven in van Dijk & Boele (2011), maar met een lichte aanpassing vanwege het geringe aantal bezoeken (vijf i.p.v. acht). De exacte clustercriteria zijn terug op de verspreidingskaarten. Nestvondsten of nest-indicatieve waarnemingen telden in alle gevallen mee. De stippen op de verspreidingskaarten zijn de locaties van waarnemingen met de hoogste broedcode of anders de laatste meetellende waarneming binnen de geïnterpreteerde territoria.

5.4. Weersomstandigheden

Alle veldbezoeken zijn uitgevoerd met goed weer. Een overzicht van het weer seizoen 2016 is te vinden onder 3.4.

De Elsenermaat grenst aan de zuidkant aan de nieuwbouw van Rijssen; 1 april 2016

5.5. Resultaten

5.5.1. Soorten en aantallen

Totaal werden 142 territoria vastgesteld verdeeld over 38 soorten broedvogels. In totaal zijn drie Rode Lijst-soorten (Van Beusekom et al. 2005) vastgesteld: Tureluur, Spotvogel en Kneu (tabel 7).

Soorten en territoria die net buiten de begrenzing van het gebied zijn aangetroffen zijn wel te vinden in de verspreidingskaarten. Alle waarnemingen van soorten die binnen of net buiten het gebied zijn ingetekend op kaart; zijn ingevoerd en met de autoclustering meegenomen. Verspreidingskaarten van de broedvogels Elsenermaat 2016 staan in bijlage 4.

Tabel 7. Aantallen en dichtheid per 10 ha in de Elsenermaat (43 ha) in 2016. RL=Rode Lijst-status, GE=gevoelig.

Soort	N	N/10 ha	RL	Soort	N	N/10 ha	RL
Knobbelzwaan	2	0,5		Tjiftjaf	4	0,9	
Grauwe Gans	1	0,2		Grasmus	13	3,0	
Nijlgans	1	0,2		Tuinfluitier	6	1,4	
Wilde Eend	12	2,8		Zwartkop	8	1,9	
Waterhoen	12	2,8		Spotvogel	1	0,2	GE
Meerkoet	13	3,0		Bosrietzanger	3	0,7	
Scholekster	2	0,5		Kleine Karekiet	7	1,6	
Kleine Plevier	2	0,5		Boomkruiper	2	0,5	
Kievit	7	1,6		Winterkoning	3	0,7	
Tureluur	1	0,2	GE	Spreeuw	4	0,9	
Holenduif	2	0,5		Merel	5	1,2	
Houtduif	4	0,9		Zanglijster	1	0,2	
IJsvogel	1	0,2		Gekraagde Roodstaart	1	0,2	
Ekster	3	0,7		Roodborsttapuit	2	0,5	
Gaai	2	0,5		Witte Kwikstaart	3	0,7	
Zwarte Kraai	1	0,2		Graspieper	1	0,2	
Pimpelmees	2	0,5		Vink	3	0,7	
Koolmees	2	0,5		Kneu	1	0,2	GE
Staartmees	1	0,2		Rietgors	3	0,7	

Elsenermaat met stilstaand en stromend water. 1 april 2016

5.5.2. Vergelijking aantallen 1988 - 2016

Vlak voor de landinrichting in 1988 was Rijssen niet zo omvangrijk als tegenwoordig en de Elsenermaat lag middenin een agrarisch gebied. De “sloot” had als doel het afvoeren van water. In het landinrichtingsgebied “Rijssen” waren soorten als Grutto, Kievit, Steenuil, Geelgors en Patrijs met allemaal tientallen broedparen nog algemeen (Klemann & Morel 1990). Huidige bomen in het agrarische gebied waren nog houtwallen, asfaltwegen nog zandpaden, uitgestrekte maispercelen nog kleine graslandjes met greppels en sloten. Iedere kwarteeuw lijkt het hele gebied op z'n kop te gaan en dat is in Rijssen niet anders dan in de rest van Nederland.

Wanneer de onderstaande soort/aantalsvergelijking van het gebied Elsenermaat uit 1988 vergeleken wordt met 2016 (tabel 8) lijkt er een positief effect te zijn. Dat is slechts lokaal gebeurd op deze 43 ha en ook in de natuurontwikkelingsgebieden Zunasche Heide en Middelveen, ten zuiden van Rijssen, zijn de ontwikkelingen positief. Het agrarisch gebied daaromheen is echter vrijwel leeg. Gelukkig gebeurt er in dit deel van Overijssel in ieder geval wel wat aan natuurherstel en verbeteren van de waterkwaliteit. Veel voorheen zeldzame of ontbrekende soorten als Roodborsttapuit, IJsvogels en ganzen hebben weer voet aan de grond gekregen. De gewone soorten van het voormalige agrarische gebied komen er niet meer mee terug.

Begrazing door pony's en koeien. 22 juni 2016

Tabel 8. Aantalsvergelijking broedvogels Elsenermaat 1988 - 2016

Soort	1988	2016	Soort	1988	2016
Knobbelzwaan	0	2	Grasmus	1	13
Grauwe Gans	0	1	Tuinfluitier	0	6
Nijlgans	0	1	Zwartkop	1	8
Wilde Eend	6	12	Spotvogel	0	1
Patrijs	1	0	Bosrietzanger	1	3
Waterhoen	0	12	Kleine Karekiet	0	7
Meerkoet	0	13	Boomkruiper	0	2
Scholekster	2	2	Winterkoning	0	3
Kleine Plevier	0	2	Spreeuw	0	4
Kievit	5	7	Merel	0	5
Grutto	3	0	Zanglijster	0	1
Tureluur	0	1	Gekraagde Roodstaart	0	1
Holenduif	0	2	Roodborsttapuit	0	2
Houtduif	0	4	Gele Kwikstaart	1	0
Ijsvogel	0	1	Witte Kwikstaart	5	3
Ekster	2	3	Graspieper	2	1
Gaai	0	2	Vink	0	3
Zwarte Kraai	1	1	Kneu	2	1
Pimpelmees	0	2	Rietgors	1	3
Koolmees	0	2			
Staartmees	0	1			
Veldleeuwerik	4	0	Soorten	16	38
Tijftjaf	0	4	Territoria	38	142

Literatuur

BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. 2005. Rode Lijst van de Nederlandse Broedvogels. Tirion. Zeist.

VAN DIJK A.J. & BOELE A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

HUSTINGS M.F.H., KWAK R.G.M., OPDAM P.F.M. & REIJNEN M.J.S.M. 1985. Vogelinventarisatie. PUDOC, Wageningen en Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. Zeist.

KLEMANN M.C.M en Morel G.A. 1990. Broedvogelkartering van het landinrichtingsgebied Rijssen in 1988, Rapport Consulentenschap Natuur-, Milieu- en faunabeheer in Overijssel.

KLEMANN 1993. Broedvogels van de Haarler- en Holterberg in 1992. SOVON-rapport 1993/03. SOVON, Beek-Ubbergen.

KLEMANN 2016. Broedvogels van de Noetselerberg in 2016. Sovon-rapport 2017/11. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

VAN MANEN 1999. Broedvogels van de Sallandse Heuvelrug in 1999 SOVON-inventarisatierapport 99/23. SOVON, Beek-Ubbergen.

VAN MANEN 2008. Broedvogels van de Sallandse Heuvelrug in 2008 SOVON-inventarisatierapport 2009/31. SOVON-Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Bijlage 1: Soortkaarten kartering Sallandse Heuvelrug 2016

Bijlage 2: Soortkaarten kartering Elsenermaat 2016

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Petra Verburg (petra.verburg@sovon.nl)

Kleemann M. 2014. Broedvogels van de Sallandse Heuvelrug (en Elsenheimerdijk) in 2016. Sovon-rapport 2017/12.

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

